

ΑΛΛΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΗΘΙΚΗΣ ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ - ΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το παράδειγμα των νομοθετών: Η συμβολή τους στην πολιτική αγωγή των πολιτών με τον εθισμό

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθῆ φαύλης.

Οι λόγοι και η ποιότητα του εθισμού καθορίζουν την επίκτητη ιδιότητα

Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ καθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται καθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.

Απαραίτητος ο δάσκαλος για την υπόδειξη του ορθού εθισμού

Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τα παραπάνω τα επιβεβαιώνει κι αυτό που συμβαίνει στις πολιτείες· οι νομοθέτες δηλαδή κάνουν τους πολίτες καλούς με τον εθισμό, και αυτή είναι η θέληση κάθε νομοθέτη, όσοι όμως δεν κάνουν αυτό σωστά δεν πετυχαίνουν αυτό που επιδιώκουν, και σ' αυτό διαφέρει το καλό πολίτευμα από το λιγότερο καλό πολίτευμα. Ακόμα, για τους ίδιους λόγους και με τους ίδιους τρόπους και γεννιέται κάθε αρετή και φθείρεται, το ίδιο και κάθε τέχνη· γιατί με το παίξιμο της κιθάρας γίνονται και οι καλοί και οι κακοί καθαριστές· με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι (τεχνίτες). Δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δεν ήταν έτσι τα πράγματα, καθόλου δεν θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, αλλά όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

μαρτυρεῖ < μαρτυρέω - -ω: αμάρτυρος, μάρτυρας, μαρτυρία, μαρτυριάρης, μαρτυρικός, μαρτύριο.

γινόμενον < γί(γ)νομαι: αγενής, άγονος, απόγονος, γενεά, γενέθλια, γενέθλιος, γενέτειρα, γένος, γηγενής, γόνος, γυνή, εγγονός, μονογενής, νεογνό, πρωτόγονος.

πόλεσιν < πόλις: αντιπολίτευση, απολίτιστος, διαπολιτισμικός, κοινοπολιτεία, κωμόπολη, μεταπολίτευση, πολιούχος, πολιτεία, πολιτειακός, πολιτευτής, πολίτης, πολιτικάντης, πολιτικολογία, πολιτικοποίηση, πολιτικός, πολιτισμικός, πολιτισμός, συμπολίτης.

νομοθέται < νόμος + τίθημι: αδιαθεσία, αντίθετος, απόθεμα, αποθηκάριος, αποθήκη, διάθεση, διαθήκη, έκθεμα, έκθεση, εκθέτης, έκθετος, εμπρόθετος, επίθεση, επιθετικός, θέμα, θεμέλιο, θεμελιώδης, θέση, θεσμός, θετός, θήκη, καταθέτης, νουθεσία, παράθεμα, παράθεση, παρακαταθήκη, πρόσθετος, σύνθεση, συνθετικός, σύνθετος, συνθήκη, τοποθεσία, υιοθεσία, υπερθετικός, υποθετικός.

ἐθίζοντες < ἐθίζω < ἔθος: εθιμικός, έθιμο, εθισμένος, εθισμός, έθος, ηθικός, ήθος.

ποιοῦσιν < ποιέω -ῶ: αξιοποίηση, απεριποίητος, αποποίηση, αρτοποιία, αρτοποιός, αχειροποίητος, γελωτοποιός, ειδοποιός, ειρηνοποιός, εκποίηση, εντατικοποίηση, επιπλοποιείο, ηθοποιός, θεοποίητος, κακοποιός, κοινοποίηση, μεταποίηση, οδοποιία, παραποίηση, περιποιητικός, ποίημα, ποίηση, ποιητάρης, ποιητής, ποιητικός, πολιτικοποίηση, προσποίηση, προσποιητός, υποδηματοποιείο, χαρτοποιία.

ἐστίν < εἰμί: ανούσιος, εξουσιαστικός, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, έτυμον, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό.

ἀμαρτάνουσιν < ἀμαρτάνω: αμάρτημα, αμαρτία, αμαρτωλός, αναμάρτητος.

διαφέρει < διά + φέρω (θ. φερ-, φορ-, φαρ-, φωρ-, φρ-, οί-, ένεκ-, ένοκ-, ένκ-, έγκ-): αμφορέας, διάφορος, διένεξη, διηνεκής, διηνεκής, πολύφερνος, φαρέτρα, φερέγγυος, φερτός, φερώνυμος, φορά, φόρος, φωριαμός.

φθείρεται < φθείρομαι: αδιάφθορος, άφθαρτος, διαφθορά, διαφθορέας, παραφθορά, φθαρμένος, φθαρτός, φθειρίαση, φθορά, φθοροποιός, ψυχοφθόρος.

κιθαρίζειν < κιθαρίζω < ή κίθαρις, -ιος + -ίζω > κιθαρίδ-ι-ω): κιθάρα, κιθαρισμός, κιθαρίστας, κιθαριστής, κιθαρωδός.

οικοδομεῖν < οικοδόμος < οἶκος + δέμω: αδόμητος, ανοικοδόμηση, δομή, δομικός, οικοδομή, οικοδόμηση, οικοδομικός, οικοδόμος.

εἶχεν < ἔχω (θ. σεχ-, σχ-, σχε-, σχη-): διαδοχικός, διάδοχος, ἔξη, ἐξής, ἐξοχή, ἐξοχικός, καθεξής, κατοχικός, οπιούχος, παροχέας, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή, σχόλη, σχολικός.

ἔδει < δεῖ: δέηση, δεητικός, ενδεής, ένδεια.

διδάξοντος < διδάσκω (< ρ. δα-, δακ-, + πρόσφυμα σκ-, + ενεστωτικός αναδιπλασιασμός δι-) : αδίδακτο, δίδαγμα, διδακτήριο, διδάκτορας, διδακτορικό, διδακτός, διδασκαλείο, διδασκαλία, διδασκαλικός, διδάσκαλος.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης θα χρησιμοποιήσει το παράδειγμα των νομοθετών, για να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αλλά τις αποκτούμε μέσω της άσκησης και του εθισμού σε ηθικές πράξεις. Αυτοί προσπαθούν να κάνουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή με τον εθισμό. Όμως, αυτό δεν το πετυχαίνουν πάντα και γι' αυτό διαχωρίζονται τα πολιτεύματα σε καλά και λιγότερο καλά. Επομένως, για την κατάκτηση των ηθικών αρετών δεν αρκεί ο εθισμός σε μια οποιαδήποτε ενέργεια, αλλά ο εθισμός στις σωστές ενέργειες. Αυτό συμβαίνει στις τέχνες: αν κάποιος χτίζει με σωστό τρόπο, θα γίνει καλός οικοδόμος· αν όμως δεν εξασκηθεί σωστά, θα γίνει κακός. Αν, πάλι, κάποιος παίζει σωστά κιθάρα, θα γίνει καλός κιθαριστής· αν δεν εξασκηθεί στο σωστό παίξιμο, θα γίνει κακός κιθαριστής. Το ίδιο, λοιπόν, συμβαίνει και με τις αρετές. Άρα, προκύπτει ότι τις αρετές δεν τις έχουμε εκ φύσεως, αλλά τις αποκτούμε με τον σωστό εθισμό, όπως συμβαίνει και στις τέχνες. Αν οι τεχνίτες ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους, δεν θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, για να καθοδηγεί και να εξασκεί κάποιον σωστά.

Θεματική οργάνωση της ενότητας

A) «Μαρτυρεῖ δὲ ... ἀγαθὴ φαύλης.» Το παράδειγμα των νομοθετών

B) «Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν ... ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.» Οι λόγοι και η ποιότητα του εθισμού καθορίζουν την επίκτητη ιδιότητα

Γ) «Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν ... ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.» Απαραίτητος ο δάσκαλος για την υπόδειξη του ορθού εθισμού

Ερμηνευτικά σχόλια

A) «Μαρτυρεῖ δὲ ... ἀγαθὴ φαύλης.» ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΩΝ

1. «Μαρτυρεῖ δὲ ... ἀγαθὴ φαύλης.»

Ο Αριστοτέλης παραθέτει ένα επιπλέον επιχείρημα για το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε στην προηγούμενη ενότητα, ότι δηλαδή οι δίκαιοι γίνονται δίκαιοι πράττοντας μόνο δίκαιες πράξεις. Όμοια και οι σώφρονες και οι ανδρείοι. Με άλλα λόγια γίνεται κανείς ηθικός μόνο όταν πράττει ηθικά.

Το επιχείρημα το αντλεί από τον χώρο της πόλης, καθώς για τον φιλόσοφο υπάρχει στενή σχέση μεταξύ ηθικής και πολιτικής. Άλλωστε, μόνο αν ένας άνθρωπος διέπεται από ηθικές αρετές μπορεί να λειτουργήσει σωστά μέσα στην πόλη και ως πολίτης και ως πολιτικός.

Το επιχείρημα που φέρνει ως μαρτυρία («μαρτυρεῖ δὲ») εισάγεται με τον προσθετικό «καί» («καὶ τὸ γινόμενον») και αφορά το έργο των νομοθετών. Βασικός στόχος και επιδίωξή τους είναι να κάνουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές («οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοῦς, ...»). Στο επιχείρημα αυτό εντοπίζεται και η γενικότερη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι το άτομο δεν λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο για χάρη του εαυτού του, αλλά και για χάρη του κοινού καλού. Έτσι και οι νομοθέτες λειτουργούν με βάση τον γνώμονα αυτό. Στην ουσία το επιχείρημα αυτό έχει ως εξής: αν οι ηθικές αρετές ήταν ἐμφυτές, όλες οι ενέργειες των νομοθετών να κάνουν τους πολίτες καλούς θα ήταν μάταιες, αφού όλοι θα γεννιόντουσαν με ή χωρίς αυτές και οποιαδήποτε προσπάθεια δεν θα μπορούσε να μεταβάλει αυτά τα χαρακτηριστικά. Έτσι αποδεικνύεται αφενός ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως και αφετέρου ότι αυτές δεν αποκτώνται αλλιώς παρά μόνο με τη διαρκή άσκηση και την επανάληψη ηθικών πράξεων.

Ωστόσο, ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι κάποιοι νομοθέτες πετυχαίνουν τον στόχο τους και κατορθώνουν να βοηθήσουν τους πολίτες στην άσκηση της αρετής με τον τρόπο που πρέπει, ενώ κάποιοι άλλοι αποτυγχάνουν να ασκήσουν σωστά τους πολίτες στην αρετή. Γι' αυτό, άλλωστε, και τα πολιτεύματα διακρίνονται σε καλά και λιγότερο καλά.

2. «καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης» Ἡ διάκριση τῶν πολιτευμάτων κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη

Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τὰ πολιτεύματα σε καλὰ καὶ λιγότερο καλὰ καὶ ὄχι σε καλὰ καὶ κακά. Παρατηρεῖται, λοιπόν, ὅτι ἡ λέξη «φαύλης» (πὺ κανονικὰ «φαῦλος» σημαίνει κακός, εὐτελής, ἀσήμαντος) χρησιμοποιεῖται ἐδῶ με διαφορετικὴ σημασία, ἔτσι ὥστε νὰ ανταποκρίνεται στὶς ἀντιλήψεις τοῦ φιλοσόφου. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ στὴ διάκριση τῶν πολιτευμάτων φαίνεται, με τὴν πρώτη ματιὰ, νὰ μὴ σχετίζεται με τὸ θέμα τοῦ κειμένου καὶ νὰ ἀποτελεῖ μιὰ παρεκβίαση. Κάτι τέτοιο, ὅμως, δὲν ἰσχύει, καθὼς στόχος τοῦ φιλοσόφου εἶναι νὰ συνδέσει τὴν ἀξία τῶν πολιτευμάτων με τὴν ἀρετὴ τῶν πολιτῶν.

Συγκεκριμένα, ὁ Ἀριστοτέλης δὲν πιστεύει ὅτι υπάρχουν κακά πολιτεύματα, ἀφοῦ πρωταρχικός στόχος ὅλων τῶν νομοθετῶν, καὶ ἀρα καὶ τῶν πολιτευμάτων μέσα στα ὁποῖα δρουν, εἶναι νὰ κάνουν τοὺς πολίτες ἐνάρετους ἀσκώντας τοὺς στὴν ἠθικὴ ἀρετὴ, προκειμένου νὰ φτάσουν στὸν ὑψιστὸ στόχο, τὴν εὐδαιμονία. Τὸ κριτήριο διάκρισης τῶν πολιτευμάτων σε καλὰ καὶ λιγότερο καλὰ ἀφορὰ τὸν βαθμὸ ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῶν νομοθετῶν: **ὅσο δηλαδὴ πιο κοντὰ στὸν στόχο τοὺς φτάνουν, νὰ οδηγήσουν τοὺς πολίτες στὴν ἠθικὴ ἀρετὴ, καὶ ἀρα στὴν εὐδαιμονία, τόσο πιο καλὸ θεωρεῖται καὶ τὸ πολίτευμα.** Κύριο ἔργο τῶν νομοθετῶν εἶναι νὰ κάνουν, με τοὺς νόμους, τοὺς πολίτες ἠθικούς, ἐνάρετους, νὰ τοὺς σταθεροποιήσουν στὸν δρόμο τῆς ἀρετῆς γιὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ πολιτεία ἀγαθὴ.

Ἐντύπωση μας προκαλεῖ ἡ σειρά τῶν λέξεων στὴ φράση αὐτὴ. Ἡ κανονικὴ σειρά θὰ ἦταν: «διαφέρει τούτῳ πολιτεία ἀγαθὴ πολιτείας φαύλης». Ἡ ἀνωμαλία αὐτὴ ἴσως νὰ οφείλεται καὶ πάλι στὸ γεγονὸς ὅτι τὰ κείμενα τοῦ Ἀριστοτέλη ἀποτελοῦν προσωπικὲς σημειώσεις, πὺ λειτουργοῦσαν βοηθητικὰ στὸ ἔργο τῆς διδασκαλίας. Εἶναι, λοιπόν, εὐλόγο νὰ ἐντοπίζουμε κάποια χαρακτηριστικὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου.

Β) «Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν ... ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.» Οἱ ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ Ἡ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΘΙΣΜΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΚΤΗΤΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ

1. «Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»

Ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει νέο ἐπιχείρημα, με τὸ ὁποῖο δείχνει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι προϊόν ἐθισμοῦ καὶ ἡ ποιότητά της ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἐθισμοῦ πὺ τὴν προκαλεῖ. Ἡ δημιουργία καὶ ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς ἐπικτήτης ιδιότητος προκύπτουν ἀπὸ ἀντίστοιχους λόγους καὶ ποιότητα ἐθισμοῦ. Ἐτσι γιὰ συγκεκριμένους λόγους καὶ με τὴν κατάλληλη ἀσκηση οἱ ἄνθρωποι κατακτοῦν τὴν ἀρετὴ καὶ ἀκριβῶς γιὰ τοὺς ἀντίθετους λόγους καὶ με τὴν ἀκατάλληλη ἀσκηση ἡ ἀρετὴ ἐκφυλίζεται. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ μάλλον μιὰ διαδικασία «δόμησης» καὶ «ἀποδόμησης» τῆς ἀρετῆς ἐνισχύοντας τὴ θέση τοῦ γιὰ τὸν ἐπικτήτο χαρακτήρα της. Τὰ ῥήματα «γίνεται – φθείρεται» μας παραπέμπουν στὸ θεμελιώδες ἀντιθετικὸ ζεύγος τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης «γένεσις – φθορὰ». Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, αὐτὴ ἦταν μιὰ φυσικὴ διαδικασία μονόδρομη: γένεση -> ἀύξηση -> τελείωση -> παρακμὴ -> φθορὰ (ἀποδίδεται ἔργο στὸν Ἀριστοτέλη με τίτλο *Περὶ Γένεσεως καὶ Φθορᾶς*). Αὐτὴ, λοιπόν, ἡ διαδικασία ἀκολουθεῖται καὶ στὶς ἠθικὲς ἀρετὲς. Κάθε ἀρετὴ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια μέσα γεννιέται καὶ με τὴν καλὴ ἐξάσκηση κατακτιέται, ἐνῶ με τὴν κακὴ ἐξάσκηση χάνεται.

2. «ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες» Τὸ ἴδιο συμβαίνει στὴν τέχνη

Με τὴ χρήση ἀναλογικῆς ἀπόδειξης συνεχίζει ὁ Ἀριστοτέλης, γιὰ νὰ δείξει ὅτι τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὶς τεχνικὲς ἐργασίες. Χρησιμοποιεῖ τὰ ἴδια παραδείγματα, πὺ χρησιμοποιήσε καὶ στὴν προηγούμενη ἐνότητα, αὐτὰ τοῦ οἰκοδόμου καὶ τοῦ κιθαριστῆ γενικεύοντας (οἱ λοιποὶ πάντες), γιὰ λόγους μάλλον συντομίας. Διευκρινίζει με αὐτὰ ὅτι ἡ ἀπόκτηση μιᾶς δεξιότητος προϋποθέτει τὴν ἐξάσκηση τοῦ ἀνθρώπου στὸ περιεχόμενο τῆς δεξιότητος πὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποκτήσει. Ἐτσι, ἀν κάποιος ἀποφάσισε νὰ γίνῃ οἰκοδόμος, ἡ ἀσκησή του δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι στὴν οἰκοδομικὴ τέχνη. Τὸ ἴδιο καὶ ἐκεῖνος πὺ θέλει νὰ γίνῃ κιθαριστῆς, θὰ ἀσκηθεῖ στὸ παίξιμο τῆς κιθάρας. Ὅμως ἀπλῶς ἡ ὁποιαδήποτε ἐξάσκηση γιὰ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς δεξιότητος δὲν οδηγεῖ στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ ἡ ποιότητα τῆς ἐξασκήσεως, πὺ προηγείται, καθορίζει τὴν ποιότητα τῆς ἀποκτημένης δεξιότητος. Σε αὐτὸ ἀκριβῶς ἀναφέρεται ἡ συνέχιση τοῦ παραδείγματος ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη.

3. «ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν ... ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.» τὰ παραδείγματα τῶν κιθαριστῶν καὶ τῶν οἰκοδόμων

Στὴν προηγούμενη ἐνότητα ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποιώντας τὰ παραδείγματα τῶν οἰκοδόμων καὶ τῶν κιθαριστῶν εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι οἱ ἠθικὲς ἀρετὲς κατακτώνται με τὸν ἐθισμό. Σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια παραδείγματα προσθέτει ἕνα νέο στοιχεῖο – ἐπιχείρημα: **τὴ σημασία τῆς καλῆς («εὐ») καὶ τῆς κακῆς («κακῶς») ἀσκήσεως στὴν ποιότητα τῆς ἀποκτημένης ἐπικτήτης ιδιότητος.** Δὲν ἀρκεῖ, λοιπόν, ἀπλῶς νὰ ἐξασκούμαστε σε μιὰ ὁποιαδήποτε πράξη, ἀλλὰ νὰ ἐξασκούμαστε σε καλὲς καὶ σωστὲς πράξεις. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε καὶ στὶς τέχνες, ἀλλὰ καὶ στὶς ἠθικὲς ἀρετὲς. Θα γίνουμε καλοὶ οἰκοδόμοι, ὄχι ἀν ἀπλῶς οἰκοδομοῦμε συνεχῶς, ἀλλὰ μόνο ἀν ἐξασκηθούμε στὸ σωστὸ χτίσιμο, καὶ καλοὶ κιθαριστὲς, ὄχι ἀν ἀπλῶς παίζουμε συνεχῶς κιθάρα, ἀλλὰ μόνο ἀν ἐξασκηθούμε στὸ σωστὸ παίξιμο τῆς κιθάρας. Με τὴ χρήση τοῦ «ἐπαγωγικοῦ παραδείγματος» ὁ Ἀριστοτέλης δείχνει ὅτι στὴν πράξη ἡ ποιότητα τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς μαθητείας προσδιορίζει τὴν ποιότητα τῆς ἐπικτήτης ιδιότητος. Ἐτσι φαίνεται νὰ ἀποδέχεται ὅτι ἡ ποιότητα ἀσκήσεως καὶ ἡ ποιότητα τῆς ἐπικτήτης ιδιότητος συνδέονται με σχέση αἰτίου ἀποτελέσματος. Με τὴ σκέψη αὐτὴ ὁ Ἀριστοτέλης επιχειρεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ προϋποθέτει τὸν ἐθισμό καὶ ἡ ποιότητα τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς εἶναι ἀνάλογη τῆς ποιότητος τοῦ ἐθισμοῦ. Θα γίνουμε λοιπόν ἠθικὰ ἐνάρετοι, μόνο ἀν ἐξασκηθούμε σε ἠθικὰ ἐνάρετες πράξεις σύμφωνα με τοὺς κανόνες τῆς τέλει ἀρετῆς.

Γ) «Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν ... ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.» ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟΣ Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΟΡΘΟΥ ΕΘΙΣΜΟΥ

Ἡ ἐνότητα κλείνει με τὴν ἐπισήμανση τοῦ Ἀριστοτέλη ὅτι γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἀπαραίτητη κρίνεται ἡ συμβολὴ τοῦ διδάσκοντος καὶ τῆς διδασκαλίας, τῆς ἐκπαίδευσης γενικότερα, γιὰ τὴν ἠθικὴ ποιότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου προκύπτει ὄχι ἀπλῶς ἀπὸ τὴν ἀσκήση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς ἀσκήσης ποὺ ἔχει προηγηθεῖ. Ὁ δάσκαλος θὰ δώσει τὸν προσανατολισμὸ τοῦ ὀρθοῦ ἐθισμοῦ διδάσκοντας τοὺς κανόνες τῆς ἀρετῆς, τοὺς τρόπους ἐφαρμογῆς τοὺς καὶ ἐκπαιδεύοντας στὴν ὀρθὴ ἀσκήση. Ὁ δάσκαλος εἶναι αὐτὸς ποὺ παρακολουθεῖ καὶ καθοδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὸν σωστὸ ἐθισμό. Το ἴδιο ἀπαραίτητος εἶναι ὁ δάσκαλος καὶ στὶς τέχνες, διότι αὐτὸς θὰ διδάξει τὸν ἀσκούμενο σὲ μιὰ τέχνη τοὺς κανόνες τῆς καὶ τὸν σωστὸ τρόπο ἐφαρμογῆς τοὺς.

Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι καὶ ὁ ρόλος τοῦ νομοθέτη στὴν πόλη: ἀποτελεῖ τὸν δάσκαλο τῶν πολιτῶν, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῦντας τὰ σωστά μέσα, δηλαδὴ τοὺς σωστοὺς νόμους, θὰ διδάξει τοὺς πολῖτες τι εἶναι δίκαιο καὶ τι ἀδικο, θὰ ὀρίσει τοὺς κανόνες τῆς δίκαιης καὶ ἠθικῆς συμπεριφορᾶς μέσα στὴν πόλη καὶ θὰ τοὺς ὀδηγήσει στὴν κατάκτηση τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ, ἄρα, στὴν ευδαιμονία. Ἐπομένως, καταλήγουμε καὶ πάλι στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἠθικὲς ἀρετὲς δὲν εἶναι ἐμφυτεῖς, ἀφοῦ στὴν ἀντίθετη περίπτωση ὁ ρόλος τοῦ δασκάλου θὰ ἦταν μάταιος. Ἀντίθετα, οἱ ἠθικὲς ἀρετὲς κατακτώνται με τὴ σωστὴ ἀσκήση, με τὴ διαρκὴ ἐπανάληψη ἠθικῶν πράξεων.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Πολυσύνδετα σχήματα:

«καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»

«καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί.»

«Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες.»

Ἀντιθέσεις:

«πολιτεία ἀγαθὴ ≠ πολιτείας φαύλης»

«γίνεται ≠ φθείρεται»

«ἀγαθοὶ ≠ κακοὶ»

«ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται ≠ ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί»

«εὖ ≠ κακῶς»

Οἱ παραπάνω ἀντιθέσεις τονίζουν τὴ σημασία τῆς ἠθικῆς πράξης στὴν ἀπόκτηση τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς τόσο στὴν προσωπικὴ ὅσο καὶ στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Οἱ χωρὶς ἠθικοὺς κανόνες συμπεριφορῆς καὶ πράξεις ἀπομακρύνουν ἀπὸ αὐτὴ. Συγκεκριμένα, με τὴν ἀντίθεση «γίνεται ≠ φθείρεται» τονίζεται ὅτι μόνον ἡ διαρκὴς ἀσκήση ὀδηγεῖ καὶ διατηρεῖ τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ, ἀλλιῶς αὐτὴ φθείρεται.

Σχῆμα ἀπὸ κοινοῦ:

«ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς (οἰκοδομεῖν) κακοὶ (οἰκοδόμοι ἔσονται)»